

ФОРМИРАНЕ НА СОЦИАЛНИ УМЕНИЯ У УЧЕНИЦИТЕ – ЗАДАЧА НА НОВОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Антония Кръстева

Образованието има фундаментален характер. Това му предава изключително голяма роля за формиране и развитие на личността. В педагогическата наука все още стои отворен въпросът за повишаване ефективността на обучението. Обикновено за нея се съди по образователните резултати на учениците, по възпитаността им и не на последно място по степента на тяхната социална адаптация.

Динамичните промени и влиянието на съвременната цивилизация наложиха промени в основните послания, характерни за новия тип образование. Акцентът тук се поставя върху **формирането на личностните атрибути и социализацията на детето.**

Приоритетите на днешното образование са променени. Те се свързват преди всичко с развитието на ученика, на неговите социални умения, способности, отношения и други форми на поведение, които помагат за личностното израстване и реализация. **Образованието прието в този социален аспект (проявен чрез основната функция на обучението) изпълнява множество задачи, в които заедно с усвояване на знанията се извеждат и уменията.**

В доклада “Образованието: едно скрито съкровище” на Комисията за образование през XXI век, ръководена от Ж. Делор, са определени основните стълбове или фундаменталните принципни положени на образованието изобщо, отразяващи съвременните европейски тенденции на глобализация и интеграция, а именно (Делор, 1996, 12):

- **Да се научим да знаем**
- **Да се научим да действаме**
- **Да се научим да живеем заедно**
- **Да се научим да се реализираме**

Тези принципи обуславят прехода от усвояването на знания и умения към формиране на социални умения и компетенции, свързани с реализацията **толерантност, градивност, сътрудничество.** Тази особеност поражда потребността училището да формира по-флексибилни, по-адаптивни и активни личности, готови да отговорят на предизвикателствата на времето. Поради това на преден план се откроява една от основните задачи на

съвременното училище, а именно **формиране на социални умения у подрастващите, с оглед тяхното социално израстване и реализация.**

Целта на настоящата разработка е да очертае потребността от формиране на социални умения у учениците като приоритетна задача на новата образователна политика.

В дидактическата реалност е прието използването на релацията **“знания – умения – компетенции”**, която се определя като цел на образованието. И така “знанията от областта на науката обхващат факти, понятия, закони и закономерности, хипотези, теории и прогнози, които изграждат научната картина на света (Костова, 1998, 39). На свой ред, знанията са основа, върху която се формират уменията или уменията са “съвкупност от знания и гъвкави навици, осигуряваща възможност за изпълняване на определена дейност в определени условия” (Платонов, 1984, 155). Уменията се придобиват чрез опит, при определени действия или дейност, основаващи се на усвоените знания (Психологическият словарь, 1983, 376). Компетенциите се свързват с уменията и се определят като “поредица от умения, структурирани в система и по определена последователност, които дават възможност за самостоятелна дейност на индивида. Това са динамични поведенчески изяви, чрез които се демонстрират знания, умения и отношения” (Костова, 1998, 41).

В специализираната психолого-педагогическата литература съществува единно мнение, че формирането на умения се явява една от важните задачи на образованието.

Съобразно теоретичните схващания отделните автори отговарят различно на въпросите – Какво е това умение? С каква то се различава от навика? Кое е общото между тях? Върху този проблем работят главно психолозите П. Н. Груздев, З. И. Ходжова, Е. П. Ильин, К. К. Платонов, Н. А. Ръков, Е. И. Бойко, у нас Г. Пиръов, Б. Минчев, Л. Десев, М. Василева.

В житейски смисъл думата **умение (skill)** се употребява за означаване на някаква извършена дейност, докато думата **навик (habit)** се отъждествява с привичка. В англоезичния речник не съществува самостоятелна дума за обозначаване на привичките, поради което навичите и привичките се назовават с думата habit.

В психологическата литература се срещат различни предпочитания за употреба на термините, като например А. Леонтиев, вместо навик използва “операция”, П. Галперин употребява понятието “умствени действия”.

В психологическата и педагогическата наука преобладават разнообразни мнения и позиции относно понятията умения и навици. Авторите А. Смирнов, Н. Левитов, П. Галперин, Д. Елконин, Г. Пирьов и др. приемат, че уменията са по-ранният етап на действието, а навиците се формират на основата на съответни умения. Противоположно на това становище З. Ходжова, Г. Клаус и др. поддържат тезата, че навиците са по-елементарни, а уменията се състоят от няколко навика.

В литературата при интерпретирането на уменията се срещат и концепции, които приемат уменията като разновидност на способностите. Така например С. Рубинщайн представя уменията като количествено-съзнателен аспект на способностите” (Рубинщайн, 1975, 553), други ги обясняват като “свкупност от съставки”, като “структурно съчетание”, като изкуство, действия, възможност, “сложен навик”, дейност, насоченост, диспозиция, прототип (Минчев, 1991, 48).

При разглеждане същността на уменията приемливо е разбирането на Г. Пирьов, че **умението е целенасочено прилагане на знанията** при участието на волевото внимание. То е резултат на известно, непродължително упражнение, което още не е довело до автоматизиране на действието. Навикът се отличава от умението по степента на упражненост и автоматизираност. Навичното действие се извършва без пълното участие на активното внимание, по силата на затвърдените системни нервни връзки. В този смисъл може да се каже, че навикът е усъвършенствано и трайно усвоено умение (Пирьов, 1975, 205).

Тъй като въпросът за уменията и навиците е твърде дискуссионен и противоречив, отделни автори правят опит да изяснят основните прилики и разлики между двете понятия (Г. Пирьов), на отношенията между тях и на това доколко едното понятие доминира над другото (Н. Рыков, Е. Бойко, Н. Груздев, З. Ходжова).

Разногласия сред специалистите има и по отношение на степента на автоматизиране на навика, като Е. Бойко се противопоставя на мнението, че навиците са напълно автоматизирани. В този смисъл Г. Пирьов споменава, че “навикът е усъвършенствано и трайно умение, съзнателно действие, на което само отделни компоненти са автоматизирани” (Пирьов, 1975, 204).

Пъстрота от определения и концепции осветляват не само психичната същност на уменията и навиците, но установяват и сложните взаимоотношения, които съществуват между тях.

Независимо от различните свои позиции, авторите са на едно мнение, че уменията и навиците не са вродени, а се образуват и усъвършенстват именно в практическата дейност.

В педагогически аспект уменията се класифицират обикновено на **общоучебни** и **специални** (предметни). Така например, към общоучебните Ю. Бабански отнася: 1) учебно-организационни (умение да се приема и набелязва задачата на дейността, умение за рационално планиране на дейността); 2) учебно-информационни (умение да се работи с книгата, умение да се работи с технически източници на информация, умение да се осъществява наблюдение); 3) учебно-интелектуални (умение да се мотивира своята дейност, умение внимателно да се възприема информацията, умение рационално да се запомня, умение логически да се осмисля учебният материал, умение да се решават проблемно-познавателни задачи, умение самостоятелно да се изпълняват упражненията, умение да се осъществява самоконтрол в учебно-познавателната дейност). Н. Лошкаръова определя три по-различни общоучебни умения: 1) организация на учебния труд; 2) работа с книгата и с другите източници на информация; 3) култура на устната и писмената реч (Петров, 1998, 199).

Прави впечатление, че в държавните образователни документи все още не е разработена система от обективни изисквания и параметри, отнасящи се към изграждане на социални умения у учениците, подпомагачи и засилващи тяхната интеграция в новите социални условия.

Предвид новите глобални цели на съвременното училище, нашето внимание е насочено към очертаване на онези умения, които силно се стимулират в условията на интензивна учебна дейност, умения, които подготвят учениците за съвместен живот и работа в екип, и подпомагат процеса на тяхната социализация. В този смисъл може да се каже, че формирането на социални умения има свои предимства като обогатяват социално-познавателния опит на учениците.

Уменията, формирани в условията на учебната дейност, намират изживя в стила на общуването, в характера на взаимоотношенията между отделните членове. Те са в основата на изграждане на нов тип общуване, в духа на сътрудничеството и взаимното учене.

Обучението трябва да създава благоприятни условия за сътрудничество, където ученикът има възможност да обогатява знанията си, да прилага на практика усвоените познавателни знания, своите социалните и познавателни

умения, а именно: **умения за рационално планиране и организиране на задачата, умения за съгласуване на действията, способност за общуване с другите в пряко взаимодействие, умения да може да преценява и контролира както собственото си поведение, така и това на другите, умение да се съгрудничи с другите в интерес както на екипа, така и на самия себе си, способност за самостоятелна работа, умения за контрол и самооценка.**

Всички тези характеристики на уменията очертават новия образ на съвременния ученик, отразяващ облика на образователната същност, характеризираща се в умението на ученика да бъде част от демократичното общество.

През 1995 г. членове на Европейската кръгла маса на индустриалците (ERT – European Roundtable of industrialists, 1995) идентифицират набор от ключови за съвременното общество и икономика умения, които според тях не се формират адекватно в образователните институции. В същото време тези умения се приемат за **фундаментални в подготовката на бъдещия гражданин, а именно:**

- Умения за работа в екип.
- Чувство за отговорност и самодисциплинираност.
- Умения за вземане на решения, чувство за принадлежност, умения за оценка и управление на риска.
- Инициативност, любознателност, творчество.
- Чувство за професионализъм, за високи лични постижения.

Проблемът за същността и значението на социалните учения е обект на изследване от редица специалисти. По-целенасочени изследователски търсения се откриват в разработките на П. Николов, Е. Царева, М. Христова, А. Люблинска, Ш. Амонашвили и др. Тяхното внимание е ориентирано предимно към характера на **самооценката и самоконтрола**. От прегледа на психолого-педагогическата литература става ясно, че тези две явления, като елементи на саморегулацията, са съставки на самосъзнанието. Този извод извежда структурата на социалните умения, а именно значимостта на самооценката и самоконтрола.

Формирането на самооценката е свързано преди всичко с продължително участие на ученика в процеса на оценяване. Формирането на умението за самоконтрол става едновременно с формирането на умението за самооценка.

В специализираната литература е доказана взаимовръзката между успехите на учениците и адекватността на техните самооценки. Колкото

самооценката е по-адекватна и по-устойчива, толкова успехът на учениците е по-голям (А. Липкина, В. Сухомлински, В. Сафин). Авторите подчертават, че формирането на учение за адекватна самооценка е задължително условие за успеха на ученика, за ефективното осъществяване на неговата учебно-познавателна дейност, за пълноценно разгръщане на неговите способности. Формирането на умения за самоконтрол и самооценка засилва познавателните интереси на учениците, развива у тях рефлексивни способности, издига на по-високо качествено равнище процеса на обучение.

Формирането на социални умения у учениците зависи в голяма степен от професионалната компетентност на учителя. Необходимо е той да отдиференцира конкретните умения, които следват да се формират. Нужно е също да конкретизира действията, които ще му позволят да развие уменията, да разработи варианти на работа, да обоснове целесъобразността на вариантите и накрая да си изясни взаимовръзката на отделните умения с моментните мотиви и потребности на учениците.

Като се отчита спецификата на възрастта на учениците през отделните възрастови периоди и водещите цели на съвременното образование, е целесъобразно учителят да подбира рационални методи на обучение, които се съчетават с т.нар. активни методи за обучение, даващи приоритет на социалното развитие на детската личност.

Ще припомним, че уменията винаги произтичат от знанията и се опират на тях. Умението е знание в действие. В методически план това означава, че формирането на социални умения у учениците е свързано преди всичко с овладяването на определен обем от знания на практическа основа. Чрез многократни, разнообразни и диференцирани упражнения тези знания могат да доведат до усъвършенстване на уменията в практиката на учениците.

Не без значение за успешното изграждане на уменията, е системният контрол и самоконтрол, който трябва да се осъществява от учителя на базата на доброто познаване на индивидуалните особености на всеки един участник в учебния процес.

Преди всичко, въпросите за формиране на социални умения следва да се поставят в центъра на цялостния учебно-възпитателен процес, обхващащ отделни учебни предмети. По този начин се реализира т.нар. “комплексен подход” в образователната система.

В заключение може да се отбележи, че за да бъдат реализирани необходимите промени в съвременното образование, е необходимо да се

разшири подготовката на подрастващата личност по посока на усвояването, разбирането и практическото използване на типично социалните знания и учения. Възниква необходимостта от допълнително специализирано обучение в социални учения, което да позволи на учениците да навлязат в новите социални отношения с усвоени възможности за взаимодействие и реализация.

Промените в педагогическата действителност се обуславят от съвременния етап в развитието на обществото и в същото време се явяват негов двигател. **В променящите се обществено-икономически реалности акцентът в целите и ценностите все по-силно се измества към качествата на човека във взаимодействието му с науката, техниката, технологиите. Този факт се споделя от хора, самоопределящи се като носители на демократично хуманно мислене.**

ЛИТЕРАТУРА

1. *Делор, Ж.* Образованието – скрито съкровище. Доклад на международната комисия по образование за XXI век пред ЮНЕСКО. С., 1996.
2. *Костова, З.* Как да учим успешно. Иновации в обучението. С., 1998.
3. *Кръстева, А.* Аспекти на екипното обучение. В. Търново, 2003.
4. *Миңчев, Б.* Ситуации и учения. С., 1991.
5. *Петров, П.* Дидактика. С., 1998.
6. *Пиръов, Г.* Педагогическа психология. С., 1975.
7. *Платонов, К.* Краткий словарь системы психологических понятий. М., 1984.
8. *Психологический словарь.* М., 1983.
9. *Рубинщейн, С.* Бытие и сознание. М., 1975.
10. *ERT.* Education for Europeans: Towards the learning Society, European Round Table of industrialists, 1995.

ФОРМИРАНЕ НА СОЦИАЛНИ УМЕНИЯТА
У УЧЕНИЦИТЕ – ЗАДАЧА НА НОВОТО ОБРАЗОВАНИЕ

АНТОНИЯ КРЪСТЕВА

Резюме

В настоящия доклад се извежда потребността от формиране на социални умения, като акцента се поставя върху социалната интеграция на подрастващите. Тази особеност се обуславя от новата педагогическа реалност и постулатите на демократичното хуманно отношение и поведение.

BUILDING SOCIAL SKILLS – TASK OF THE NEW EDUCATION

ANTONIYA KRASTEVA

Summary

This research represents the new strategy of an educational system, based on building of social in youth boys and girls. Here was made a psychological and pedagogical characteristic of terms like “skill” and “habit”, especially – “social skills”.